

ВИКОРИСТАННЯ ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНИХ ОСВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ У РОБОТІ З ДІТЬМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Стаття присвячена викладу сучасних підходів до проблеми формування дитячої особистості у дошкільному віці. Обґрунтовується необхідність гуманізації процесу виховання дітей дошкільного віку, врахування законів психічного розвитку у формуванні передумов особистісного самовизначення дошкільників. На основі детального аналізу сучасних психолого-педагогічних досліджень пояснюється необхідність врахування унікальних можливостей дошкільного дитинства у формуванні базових якостей особистості. Розкрито психолого-педагогічні підходи до проблеми виховання ціннісного ставлення до себе у дітей дошкільного віку. Обґрунтовується необхідність інноваційного розвитку дошкільної освіти; розглядаються сучасні тенденції, пріоритети подальшого вдосконалення системи в умовах нововведень. Наведені приклади конкретних технологій, розрахованих на дітей 4-7 років. Розкрито організаційно-методичні засади оптимізації освітнього процесу у дошкільному навчальному закладі.

Ключові слова: становлення особистості, особистісне самовизначення, принцип розвитку, гуманізація процесу виховання, новації, інновації, стратегія.

В статье излагаются современные подходы к проблеме формирования детской личности в дошкольном возрасте. Обосновывается необходимость гуманизации процесса воспитания детей дошкольного возраста, учёта законов психического развития в формировании предпосылок личностного самоопределения дошкольников. На основании анализа современных психолого-педагогических исследований обосновывается необходимость учёта уникальных возможностей дошкольного детства в формировании базовых качеств личности. Раскрыты психолого-педагогические подходы к проблеме воспитания ценностного отношения к себе у детей дошкольного возраста. Обосновывается необходимость инновационного развития дошкольного образования; рассматриваются современные тенденции, приоритеты дальнейшего усовершенствования системы в условиях нововведений. Приведены примеры конкретных технологий, рассчитанных на детей 4-7 лет. Раскрыты организационно-методические основания оптимизации образовательного процесса в дошкольном учебном заведении.

Ключевые слова: становление личности, личностное самоопределение, гуманизация процесса воспитания.

The article is devoted to committing the up-to-date approaches to the problem of forming children personality at preschool age. The necessity of humanization of the process of upbringing preschool age children, taking into consideration the laws of psychological development in forming the preconditions of preschool children's personality self-identification are justified. On the basis of the detailed analysis of the up-to-date researches the necessity of considering the unique possibilities of preschool childhood in forming basic personality's qualities is justified. Psychological and pedagogical approaches to a problem of education of the valuable relation are opened.

The necessity of the preschool education innovative development is substantiated; modern tendencies; priorities of the system's further improvement in the terms of the innovations are examined. The examples of specific innovations designed for children 4-7 years. Revealed organizational and methodological basis of optimization of educational process in pre school.

Key words: formation personality, personality self-identification, principle of development, humanization of the process of upbringing, novelty, innovation, strategy.

Головним науковим положенням, на якому базується процес оновлення змісту дошкільної освіти України XXI ст., є визнання пріоритету розвитку особистості дитини, цінності й сенсу її буття. Ця ідея декларується сучасними нормативними та програмовими документами у галузі дошкільної освіти – Законом України „Про дошкільну освіту”,

Концепцією розвитку дошкільної освіти на 2010–2016 рр., Базовим компонентом дошкільної освіти в Україні, чинними у дошкільній освіті програмами виховання, навчання та розвитку дітей. Серед основних напрямків розвитку дошкільної освіти у відповідній Концепції визначено: сприяння формуванню особистісної зрілості дитини, презентованої базовими якостями, оптимальною для віку моделлю провідної діяльності та основними формами її активності; відмову від жорсткої регламентації буття дошкільника та педагогічної діяльності вихователя; надання суб'єктам освітнього процесу права на відповідальне самовизначення. Тому сьогодні актуальним є широке коло питань, які стосуються стратегії організації життя дитини дошкільного віку у товаристві однолітків, де буде забезпечено право кожного на власний саморозвиток, розкриття потенційних здібностей у різних видах діяльності. Очевидною є потреба докорінної зміни ставлення педагога до своєї професійної діяльності, вибір ним ефективних, найбільш оптимальних технологій співпраці з дитиною, які ґрунтуються, перш за все, на врахуванні психологічних особливостей розвитку дошкільника. Сьогодні серед практиків поширеною є думка стосовно надмірної „психологізації” освітньої діяльності у дошкільному навчальному закладі. Однак беззаперечним є той факт, що діяльність, співзвучна закономірностям психічного та особистісного зростання дитини, дає набагато кращий результат, відкриваючи вже у дитячі роки перспективу майбутнього життя, формуючи ті базові якості особистості, які забезпечать дитині належний рівень розвитку різних складових особистісної компетенції, сформують уявлення про себе, свій внутрішній світ, себе у світі [1].

У сучасних наукових дослідженнях І. Бега, О. Кононко, С. Ладивір, Т. Піроженко, Т. Поніманської та ін. зазначається, що становлення особистості в дошкільному віці не можна класифікувати як винятково ззовні керований процес, оскільки це суперечить суті розвитку особистості як саморуку. Провідну роль відіграє власний саморозвиток дитини. Тому об'єктивно виникає потреба у новому типі педагогічного мислення, нових способах організації педагогічної взаємодії з дитиною. Реалізація виховного потенціалу освітнього процесу передбачає стимулювання творчої пізнавальної діяльності вихованців і педагога, виховання базових особистісних якостей.

Як зазначають психологи та педагоги, очікування суспільства пов'язані сьогодні насамперед з формуванням життєздатної, гнучкої, свідомої, творчої людини. Починати вирішення цих проблем потрібно з дошкільного дитинства, оскільки саме в цей віковий період закладається фундамент оптимістичного світобачення, формуються уявлення дитини про свої права та обов'язки, засвоюються моральні правила і норми, розвивається довільна поведінка [1; 7]. Вченими та педагогами-практиками розробляються й апробовуються нові освітні технології, співзвучні сучасним тенденціям у розвитку дошкільної освіти. Вони потребують більш детального вивчення та впровадження у педагогічну практику.

Мета статті – проаналізувати сучасні особистісно орієнтовані педагогічні технології та їх використання у процесі формування базових якостей особистості у дитини дошкільного віку.

Актуальними проблемами дошкільної освіти сьогодні є відродження найвищих духовних та моральних цінностей. Як засвідчує педагогічна практика, навчально-дисциплінарна педагогіка орієнтує дитину на зовнішні орієнтири та санкції у проявах власної поведінки. Результатом таких впливів є відповідна моральним нормам ззовні поведінка дитини. Однак внутрішні мотиви цих проявів далеко не завжди є гуманними. Нині акценти виховних впливів все більше зміщуються на вирішення актуальної потреби гуманізації життя суспільства.

В умовах глобалізаційних змін на часі модернізація змісту дошкільної освіти, гуманізація її цілей та принципів, переорієнтація на розвиток особистості дитини як основний ресурс, що визначає поступальний рух суспільства. Тому головна мета національної дошкільної освіти сьогодні – створити сприятливі умови для особистісного становлення і творчої самореалізації кожної дитини, формування її життєвої компетентності, яка як інтегральна характеристика особистості уособлює цілісний підхід до дошкільника, його розвитку, виховання та навчання.

Сьогодні психолого-педагогічна наука орієнтує дошкільну освіту саме на стимулювання активності дитини у власному самостворенні. Автори Базового компоненту дошкільної освіти, визнаючи самоцінність дошкільного дитинства, пріоритет повноцінного проживання дитиною сьогодення, пропагують новий, ціннісний підхід до дитини-дошкільника як свідомої особистості, компетентної у різних сферах власного життя, зі сформованою цілісною, реалістичною картиною світу, основами світогляду [1]. Свідоме ставлення до життя означає, що у 5-7 років дитина володіє знаннями, вміннями та необхідними базовими якостями для того, щоб чітко розуміти мету, мотиви, способи власної діяльності, здатна робити елементарне судження щодо результатів своїх дій.

Особистісно орієнтований підхід передбачає „олюднення”, гуманізацію процесів виховання та навчання, підпорядкування їх інтересам дитини, орієнтування на розкриття та розвиток її природних сутнісних сил. Важливо знати не лише те, чому він поводить себе добре чи погано, а й те, що спричиняє таку поведінку, яким цінностям дитина надає перевагу, від яких відмовляється і чому.

Освітня лінія Базового компонента дошкільної освіти „Особистість дитини” передбачає формування у дошкільника позитивного образу „Я”, створення бази особистісної культури дитини, її активної життєдіяльності. Основними показниками розвитку особистості дошкільника є сформовані базові якості особистості: довільність, самостійність і відповідальність, креативність, ініціативність, свобода поведінки і безпечність, самосвідомість, самоставлення, самооцінка [1; 7]. Надаючи пріоритет соціально-моральному розвитку особистості, формуванню у дітей вміння узгоджувати особисті інтереси з колективними, сучасна педагогічна наука заперечує нормативність із позиції формування адаптивних форм активності, які сприяють успішному пристосуванню, вихованню виконавця, утворенню стандартизованих форм свідомості та поведінки [6]. Використання готових зразків (правил, приписів, алгоритмів дій) знижує самостійність і пізнавальну активність дітей, які поступово звикають до відтворювальної активності, яка гарантує їм звичний і бажаний успіх без докладання значних власних зусиль.

Суспільні цінності, навіть найвищого гатунку, не можна нав'язати дошкільникові – їх треба узгодити з його індивідуальним досвідом, цінностями, змістом внутрішнього життя. Дошкільне дитинство характеризується саме тим, що життєвий досвід формується на основі засвоєння загальноприйнятих норм і правил співжиття з іншими. Одним з важливих новоутворень дошкільного віку є елементарний образ світу, дитячий світогляд [7]. Якщо своєчасно не формувати світобачення малюка, не впливати на його змістові характеристики, не пропонувати прийнятні та зрозумілі малюкові ціннісні орієнтири, йому буде важко визначатися в житті, знаходити своє домірне місце. Тому, очевидно, потребує нових підходів, пошуку ефективних та оптимальних методів і прийомів організації процесу ознайомлення дошкільників з моральними нормами, а не повне заперечення цієї ідеї.

Розвиток особистості в дошкільному віці є процесом саморозкриття дитини. Становлення дошкільника як суб'єкта життєдіяльності розглядається в контексті ідеї гуманізації, пов'язане з модернізацією змісту першої ланки освіти, оновленням цілей та принципів її організації. Нові технології організації життя дитини в дошкільному закладі орієнтовані на відстежування вихователем процесу реалізації особистісного потенціалу кожної окремої дитини, формування в кожного міцного фундаменту загальнолюдських здібностей на рівні вікових закономірностей та індивідуальних можливостей особистості [4].

Через поняття „гуманізація” утверджують головне завдання виховної системи сім'ї та дитячого садка: послідовну орієнтацію на особистість дитини, на формування її індивідуальності, творчих можливостей, духовних потреб та інтересів, реальних оптимістичних життєвих планів, готовність свідомо вибирати ці плани, здатність відповідно до гуманістичних традицій соціального досвіду будувати навколишній світ і себе. Отже, гуманізація виховної системи означає, що в структурі її цілей перевагу має формування людини гуманної, духовної, внутрішньо орієнтованої особистості, яка може розпізнати „добро” і „зло” й оцінити з цих позицій свої вчинки та дії [5].

Досліджуючи проблему гуманної поведінки дошкільників, Т. Поніманська зазначає, що сьогодні вона є однією з найбільш актуальних проблем морального виховання. Зростає значення самостійного регулювання поведінки людини на основі гуманістичних цінностей.

Адже насправді моральною є людина свідомо гуманна, яка інакше не може діяти, незалежно від того, буде чи не буде винагороджений її вчинок. Звички гуманної поведінки формуються з дитинства, передусім у взаєминах з дорослими та однолітками. Формування ціннісних орієнтацій розглядається автором як прилучення дитини до загальнолюдських цінностей у процесі розвитку та виховання. Найкращий спосіб передачі дітям норм гуманної поведінки – створення сприятливої соціальної ситуації розвитку. Важливим чинником формування гармонійних взаємин дитини і дорослого є зміст спілкування. Це вимагає від вихователя гуманістичного світогляду, опанування відповідних педагогічних технологій, творчого підходу до дітей, урахування їхніх індивідуальних особливостей [6].

Особистісно орієнтовані освітні технології та їх використання у практиці роботи дошкільного навчального закладу забезпечують можливість реалізації означених вище проблем. Їх цінність ґрунтується на оптимальному врахуванні вікових психологічних можливостей дитини дошкільного віку та механізмів розвитку особистості. Більш детально розглянемо деякі з них. Технологія психолого-педагогічного проектування взаємодії дорослого з дитиною (Технологія П³) розглядає спосіб здійснення освітньої діяльності на основі раціонального поділу на процедури та операції з їх подальшою координацією та вибором оптимальних засобів і методів виконання. Це керований процес із проєктованим результатом. Ця технологія органічно пов'язана зі змістом державних стандартів дошкільної освіти. На етапі впровадження у педагогічну практику ця технологія отримала назву „Радість розвитку” – радість розвитку всіх учасників освітнього процесу – дітей, батьків, педагогів, фахівців управління дошкільною освітою.

Технологія психолого-педагогічного проектування спрямована на створення умов повноцінного життя та життєдіяльності дитини. Її головне гасло – „У злагоді й радощах шукати добрі справи”. Технологія П³ насичена традиціями ігрової культури, створює розвивальне середовище, завдяки якому дитина пізнає довкілля, розуміє цілісність світу й усвідомлює себе в ньому, розвиваючись як свідомо істота. Як зазначають автори цієї технології (Т. Піроженко, С. Ладивір), значення та роль психолого-педагогічного проектування виховного процесу зумовлене тим, що воно слугує єдиною ланкою між теорією та практикою виховання. Ця технологія базується на трьох основних позиціях:

1. Прийняти кожну дитину такою, якою вона є і полюбити її.
2. Підтримати кожного вихованця в труднощах адаптації і розвитку. Допомогти відчувати себе предметом зацікавленості та симпатії. Дати змогу пізнати насолоду спільної радості й прикросців, співзвучності та співпереживання.
3. Пізнати сильні та слабкі сторони кожного вихованця, базуючись на знаннях про їх вікові та індивідуальні особливості.

Ця технологія дає дитині змогу стати суб'єктом (активним учасником) навчально-виховного процесу, а отже, і власного розвитку; сприяє створенню таких психолого-педагогічних умов, за яких спокійна, розкомплектована дитина прагне в чомусь виявити себе з кращого боку; враховує дитячі інтереси та потреби, їх досвід й рівень знань, умінь і навичок у різних видах діяльності.

Пропонована технологія містить цілий спектр орієнтованих форм взаємодії з дітьми: дослідницький фартух, стіл довідок, скринька сюрпризів (чи відкриттів), „спільнота допитливих”, крісло оповідача (казкаря), піраміда запитань, тренінги з розвитку навичок, гра в парах „зашифруй – відгадай”, приємний сюрприз, „детектив”, доручення на завтра, умисні помилки вихователя, зміна статусу вихователя на роль дитини та ін. Послідовно впроваджуючи етапи технології психолого-педагогічного проектування, педагог має можливість залучити дитину до самостворення, саморозвитку своєї особистості [5].

Технологія особистісно орієнтованої дошкільної освіти дітей трьох - п'яти років за програмою „Крок за кроком” розглядає особистісний підхід як методологічний інструментарій, який здатний забезпечити дитині гармонійний розвиток в умовах чинної освітньої системи. Особистісно орієнтована освіта передбачає співпрацю, яка не лише зовні, а й за внутрішнім змістом передбачає взаємодію, саморозвиток суб'єктів навчального процесу. Особистісно орієнтоване навчання – це таке навчання, центром якого є особистість дитини, її самобутність, самоцінність: суб'єктний досвід кожного спочатку розкривається, а

потім узгоджується зі змістом освіти (І. Якиманська). Ця технологія все більш активно впроваджується і в дошкільну практику.

Розглядаючи технологічний аспект проблеми виховання людяності у дошкільників Т. Поніманська зазначає, що особливістю формування гуманістичної спрямованості особистості є те, що цей процес не можна обмежувати якимись певними формами освітньо-виховної роботи, місцем в режимі дня, тривалістю в часі. Дитина здобуває соціальний досвід постійно, а вихователь має постійно насичувати його відповідним змістом. Майстерність вихователя і полягає в умінні доцільно й адекватно апелювати до почуттів і досвіду дітей, тактовно й делікатно обговорювати з ними питання, що їх хвилюють, ненав'язливо й точно допомагати в ціннісному освоєнні світу людей.

У технологіях виховання людяності дитина є водночас об'єктом і метою виховання та суб'єктом соціально-морального розвитку. Дошкільника слід учити розуміти стан іншої людини, поважати її почуття, рахуватися з її інтересами. Зв'язок моральних категорій має виступати зримо, бути зрозумілим дошкільникові, інакше актуальною є небезпека морального формалізму. Автор пропонує використовувати ситуації збагачення соціально-емоційного досвіду дітей. Вони відображають певну життєву проблему, яку дитина могла б осмислити на основі власного досвіду. Серед них: вербальні моральні ситуації, ігрові та практичні (поведінкові) ситуації, бесіди з досвіду: пізнавального (молодший дошкільний вік) та особистісного (старший дошкільний вік) змісту, розповіді вихователя про своє дитинство, казкові ігрові технології, психотехнології, ігрові вправи, вправи-драматизації. Поряд із традиційними прийомами ознайомлення зі світом людей (екскурсії, цікаві зустрічі, етичні бесіди, заняття з ознайомлення з довкіллям, спостереження, ігри соціальної тематики, читання художньої літератури тощо), автор пропонує залучати дітей до складання родовідного дерева, розглядання родинних фотографій, ознайомлення з документами, листами, родинними реліквіями. Ефективними також є уроки Добра та Краси, що проводяться за оповіданнями та казками з „Хрестоматії з етики” Василя Сухомлинського, етичними казками [6].

Заслужують більш широкого використання у процесі формування особистості дошкільника методи педагогічного стимулювання морального вибору дитини, мотивом якого є пізнана і засвоєна цінність іншої людини, прагнення безкорисливо дбати про її потреби, інтереси, яке одночасно є спонукую, стимулом і критерієм оцінки вчинку. Широко використовується у практиці „Метод виховних ситуацій” (І. Бех, С. Карпенчук, В. Кузьменко), який пропонує використовувати виховні та проблемні моральні ситуації як основу морального вибору особистості [2, с. 124].

Стаття не претендує на повне висвітлення проблеми використання особистісно орієнтованих освітніх технологій у формуванні особистості дошкільника. Ми розглянули лише теоретичні аспекти означеної проблеми, яка є вкрай актуальною в умовах сьогодення. Існує нагальна потреба як подальшої розробки, так і впровадження пропонованих науковцями освітніх особистісно орієнтованих технологій, прогресивних зарубіжних технологій розвитку особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Базовий компонент дошкільної освіти / Науковий керівник: А. М. Богущ, дійсний член НАПН України, проф., д-р пед. наук; авт. кол-в. // Спецвипуск журналу „Вихователь-методист дошкільного закладу”, 2012. – 30 с.
2. Бех І. Д. Психологічні джерела виховної майстерності : навч. посіб. / І. Д. Бех . – К. : „Академвидав”, 2009. – 248 с.
3. Гуманістичне виховання дітей дошкільного віку в контексті інноваційної педагогічної діяльності : [монографія / За наук. ред. Т. І. Поніманської, І. М. Дичківської]. – Рівне : Волинські обереги, 2012. – 208 с.
4. Ладивір С. Перші уроки добра / С. Ладивір // Дошкільне виховання. – 2008. – № 2. – С. 5 – 7.
5. Піроженко Т. Особистість дошкільника: перспективи розвитку / Т. Піроженко. – Тернопіль : Мандрівець, 2010. – 136 с.
6. Поніманська Т. Виховання людяності: технологічний аспект / Т. Поніманська //

Дошкільне виховання. – 2008. – № 4. – С. 3 – 5.

7. Програма розвитку дитини дошкільного віку „Я у Світі” (нова редакція) / [наук. ред. та упоряд. О. Л. Кононко]. – У 2 ч. – К. : „МЦФЕР-Україна”, 2014.

Рецензент: д. пед. н., проф. Плахотнік О.В.